

DOI: 10.47743/jss-2024-70-1-15

Participarea procurorului la etapa dezbaterilor judiciare în instanța de apel în cauze penale – cazul Republicii Moldova

Participation of the Prosecutor in the Stage of Judicial Debates in the Court of Appeal in Criminal Cases – Republic of Moldova Case

Dumitru CALENDARI¹, Vitalie JITARIUC²

Rezumat: În articolul de față a fost efectuată o cercetare a participării procurorului la examinarea cauzelor penale în instanța de apel, cu analiza prevederilor legale și a practicii judiciare naționale și internaționale. Această chestiune importantă vizează fundamentarea științifică a modului de aplicare în practică a prevederilor legale privind participarea procurorului la examinarea cauzelor penale în instanța de apel, relevarea eventualelor erori din practica organelor de urmărire penală și cea judiciară la judecarea apelurilor, precum și analiza legislației, soldată cu fundamentarea propunerilor de rigoare în vederea perfecționării legislației și a jurisprudenței din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: procuror, procesul penal, apelul, dezbateri judiciare.

Abstract: The present research deals with the issue of the prosecutor participation in criminal cases, in front of the court of appeal, with a comprehensive analysis of the legal provisions and both internal and international practice. This important problem is solved by a scientific analysis of the way in which the legal provisions regarding the participation of the prosecutor in criminal cases in court of appeal are applied in practice, and of the possible legal errors admitted in the prosecutors' practice in republic of Moldova.

Keywords: prosecutor - attorney, the criminal process, appeal proceeding, judicial debates.

Luările de cuvânt în instanța de apel au ca obiect criticile aduse modului în care s-a desfășurat judecata în prima instanță și soluțiilor pronunțate de aceasta cu

¹ Lector univ. dr., Facultatea de Drept și Administrație Publică, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul (Republica Moldova), e-mail: dimitru.calendari@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8668-3345.

² Lector univ. dr., Facultatea de Drept și Administrație Publică, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul (Republica Moldova), e-mail: vjitariuc@gmail.com., ORCID ID: 0000 0002 9361 4460.

privire la latura penală și/sau latura civilă a procesului, fie asupra altor chestiuni supuse apelului.³

„Dezbaterile la judecarea apelului sunt restrânse la susținerea motivelor de apel de către apelant și la combaterea lor de către intimat, precum și la discutarea în contradictoriu a unor eventuale erori de fapt sau de drept învederate din oficiu”.⁴

„În dezbateri se rezumă la o confruntare în fața instanței de apel - axată, în ceea ce privește aspectele de fapt, exclusiv pe probele administrate la instanța de prim grad și, eventual, pe unele înscrisuri noi – a pozițiilor divergente ale apelantului și ale părții opuse, având ca finalitate aflarea adevărului (cu privire la existența faptei și la gravitatea ei, la vinovăția inculpatului etc.) și aplicarea corectă a legii la faptele săvârșite”.⁵

Dezbaterile au loc sub toate aspectele de fapt și de drept, în limitele situației persoanei care a declarat apelul sau la care se referă apelul declarat și în raport cu calitatea procesuală a apelantului. Luările de cuvânt trebuie să se axeze pe motivele invocate de apelant, fiecare parte argumentându-și opinia prin răsturnarea punctelor de vedere ale părții adverse, cu referire la interpretarea judiciară și doctrinară a normelor de drept ce justifică soluția pentru care pledează. În ședința de judecată în apel se discută în contradictoriu atât motivele de apel și combaterea lor, cât și erorile, de fapt și de drept, pe care le-a comis prima instanță.

„La etapa dezbaterilor judiciare apelantul se expune verbal pe marginea judecării apelului și precizează soluția pe care, în opinia sa, ar trebui s-o pronunțe instanța de apel. Intimatul combate motivele de apel, invocând argumentele raționale pentru care cere respingerea sau, după caz, le recunoaște și solicită instanței soluția care o pledează”.⁶

Ordinea în care se desfășoară această confruntare este expres stabilită prin art. 413 alin. (5) C.pr.pen R.M.. Textul arată că, dacă la termenul fixat, apelul este în stare de judecată, „președintele ședinței oferă cuvântul apelantului, intimatului, apărătorilor și reprezentanților lor, apoi procurorului. Dacă între apelurile declarate se află și apelul procurorului, primul cuvânt îl are acesta”.⁷

„Apelantul expune oral motivele de apel, indiferent dacă au fost arătate în cererea de apel sau într-un memoriu separat ori sunt invocate pentru prima oară oral, direct în instanță. Intimatul, care are interes ca hotărârea să fie menținută,

³ Theodoru Gr., Chiș I.-P. *Tratat de drept procesual penal*, ed. a 4-a, București, Editura Hamangiu, 2020, pp. 888-889.

⁴ Volonciu N., *Tratat de procedură penală*, Vol. II, ed. a II-a, rev., Editura Paideia, București, 1996, p. 266.

⁵ Papadopol V., Turianu C., *Apelul penal*, Casa de editură și presă „Șansa”, București, 1994, p. 198-199.

⁶ *Recomandarea Curții Supreme de Justiție nr. 53 din 12.07.2013 cu privire la procedura de examinare a apelului conform modificărilor și completărilor din Codul de procedură penală, introduce prin Legea nr. 66 din 05.04.2012, M.O. 155-159/27.07.2012, în vigoare 27.10.2012. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a RM, nr. 9, Chișinău, 2013, p. 9, pct. 4 și 7.*

⁷ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122-XV din 14.03.2003*. Republicat în: Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 248-251/699 din 05.11.2013.

răspunde motivelor invocate de apelant și, de regulă, încearcă să demonstreze că nu sunt întemeiate; dacă motivele sunt invocate pentru prima oară oral, cu prilejul dezbaterilor, intimatul poate solicita un termen pentru pregătirea apărării. Procurorul, care întotdeauna urmărește soluționarea cauzei în conformitate cu legea și adevărul, nu este legat în concluziile sale de poziția niciuneia dintre părți, el putând să ceară, în conformitate cu propria convingere, fie respingerea, fie admiterea – totală sau parțială – a apelului”.⁸

În cazul în care hotărârea a fost atacată de mai multe părți, precum și de procuror, aceștia vor lua cuvântul, în susținerea apelului propriu, în următoare ordine: procurorul, partea vătămată, partea civilă, partea civilmente responsabilă, inculpatul, apărătorii și reprezentanții [art. 413 alin.(5) C.pr.pen.R.M.].

„Dacă în cursul dezbaterilor au apărut chestiuni noi, adică alte susțineri sau excepții decât cele pe care le implică motivele de apel, și nu doar simple argumente, după ce toate părțile au avut cuvântul, procurorul și oricare dintre părți își pot prezenta poziția în legătură cu aceste chestiuni, în cadrul exercitării unui drept la replica”.⁹ Conținutul replicilor nu trebuie să iasă din limitele cuvântărilor în dezbateri.

Potrivit unei opinii din doctrină „în instanța de apel, spre deosebire de prima instanță, dreptul la ultimul cuvânt poate fi exercitat și prin apărător”.¹⁰

Nu susținem această opinie, deoarece dacă ultimul cuvânt este un drept exclusiv al inculpatului, care nu poate fi transmis reprezentantului său, și este o obligație a instanței de judecată de a acorda ultimul cuvânt inculpatului prezent, inclusiv când a fost îndepărtat din sală de judecată.

Dezbaterile în instanța de apel se desfășoară în limitele în care a fost judecată cauza penală, luând în considerație prevederile art. 377-378 C.pr.pen R.M.. Specificul dezbaterilor în această etapă a procesului penal constă în aceea că primul ia cuvântul persoana care a declarat apelul [art. 413 alin. (5) C.pr.pen.R.M.]. Dacă sentința instanței de fond a fost atacată de către procuror și partea apărării, primul ia cuvântul procurorul. Procurorul și apărătorul nu pot refuza participarea în dezbateri. Pentru alți participanți la proces, luarea de cuvânt în dezbateri este doar un drept, iar nu o obligație. În cazul lipsei apărătorului, în dezbateri poate participa inculpatul.

Potrivit practicii judiciare românești, desfășurarea dezbaterilor în fața instanței de apel, în lipsa apărătorului inculpatului, chiar și în condițiile în care asistența juridică nu este obligatorie, reprezintă o încălcare a dreptului la apărare, garantat de lege inculpatului. Astfel, se arată: „Conform, deciziei nr. 329/1996 a Curții de Apel Cluj, apărătorul inculpatului a declarat, că înțelege să se retragă din cauză și a părăsit sala de ședință, nemaiacordând asistența juridică inculpatului. În această situație, inculpatul-apelant a solicitat instanței acordarea unui termen pentru a-și angaja un alt apărător, dar cererea sa a fost respinsă, astfel că inculpatul nu a beneficiat de asistență juridică în acest moment al judecării. Instanța de recurs

⁸ Paraschiv C.S., *Apelul penal*, Editura Hamangiu, București, 2019, p. 178-179.

⁹ Idem, p. 179.

¹⁰ *Ibidem*.

a apreciat că instanța de apel a încălcat dispozițiile art. 6 și ale art. 171 C.pr.pen. al României care acordă părților dreptul de a fi asistate de un apărător pe timpul desfășurării procedurii judiciare. Din punct de vedere al instanței de recurs, instanța de apel trebuia să amâne judecarea pentru a da posibilitatea inculpatului să își angajeze un alt apărător în locul celui care s-a retras, chiar dacă asistența juridică în cauză nu era obligatorie”.¹¹

Unii autori din literatura de specialitate din România au exprimat dezacordul cu decizia instanței de recurs (preindicată), motivând poziția emisă prin aceea că, atâta timp cât asistența juridică nu era obligatorie, instanța nu era obligată să procedeze la amânarea cauzei pentru ca inculpatul să-și angajeze un alt apărător. Situația este identică celei în care apărătorul inculpatului nu se prezintă la judecată, în mod nejustificat; dacă nu sunt temeuri de participare obligatorie a apărătorului, judecata va avea loc în lipsa acestuia, fără ca instanța să aibă obligația de a amâna cauza pentru ca apărătorul să se prezinte, căci o asemenea atitudine ar putea fi folosită în mod abuziv de către cei interesați în tergiversarea cauzei. În opinia autorilor avuți în vedere, soluția pronunțată de instanța de recurs, în speța prezentată anterior, „nu reprezintă decât un precedent periculos, care poate fi folosit în practică pentru întârzierea rezolvării unor cauze penale”.¹²

Instanța/președintele ședinței nu are dreptul să limiteze părțile, din punct de vedere temporal, pentru luările de cuvânt. Participanții la proces au dreptul să facă referire, în cuvântările lor, la probele care au fost cercetate și verificate în cadrul ședinței de judecată, atât în instanța de apel, cât și în instanța de fond, și care nu au fost considerate inadmisibile. În cazul existenței contradicțiilor în probe, concluziile trebuie să fie bazate pe probele cercetate nemijlocit în cadrul cercetărilor judecătorești realizate în fața instanței de apel.

Cuvântările procurorului în dezbaterile judiciare în instanța de apel au un rol procesual semnificativ, deoarece se formulează poziția finală a procurorului, se propune soluția privind soluționarea fondului cererilor de apel, ajută la formarea opiniei/convingerii instanței, adoptării unei decizii motivate, întemeiate și legale. Conținutul cuvântărilor procurorului depinde de hotărârea pe care o solicită a fi adoptată.

După cum s-a evidențiat în doctrină nici Codul de procedură penală al Federației Ruse, precum nici ordinele Procurorului General al Federației Ruse, nu identifică ce structură și conținut trebuie să aibă discursul acuzatorului de stat. Cu toate acestea, legea conține o cerință pentru luările de cuvânt de către părțile în proces. Dezbaterile judiciare se petrec în limitele în care cauza penală a fost examinate în instanța de apel [art.389.14 alin.1 C.pr.pen. al FR], respectiv, acuzatorul de stat nu poate să se refere la chestiunile care nu au făcut obiectul cercetării în instanța de apel.¹³

¹¹ Pamfil M. L., Movileanu C., Munteanu C. A, *Apelul în procesul penal. Practică judiciară*, Editura Hamangiu, București, 2008, p. 80.

¹² Idem, p. 81.

¹³ Sevastianik I., *Uceastie procurora v sude apeleaționoi i casaționoi instanții*. Disertația na soiscanii ucionoi stepeni candidata iuridiceschih nauc. Sankt-Peterburgski institut

Ordinul Procurorului General al Republicii Moldova, nr.2/21 din 02.01.2018 „cu privire la organizarea activității procurorilor în domeniul reprezentării învinuirii în instanțele judecătorești”, conține o structură a discursului la care trebuie să se orienteze procurorii¹⁴. Însă, aceste prevederi se potrivesc mai mult pentru etapa dezbaterilor din prima instanță.

Or, structura discursului procurorului în instanța de apel este asemănătoare cu discursul procurorului din prima instanță, dar, luând în considerație că, în cauza penală respectivă deja a fost adoptată o hotărâre judecătorească, există sarcina de a indica instanței de apel toate încălcările admise de prima instanță, motivând că anume acestea au contribuit la adoptarea unei sentințe ilegale și neîntemeiate. Reieșind din literatura de specialitate practica procurorului, putem concluziona că discursul procurorului poate fi împărțit în trei părți: introductivă, partea generală sau motivată, și concluzii.

În partea introductivă a discursului este necesar de a fi inclusă informația privind hotărârea atacată, infracțiunea imputată inculpatului și motivele de casare a sentinței.

Conținutul părții motivate a discursului procurorului depinde de soluția pe care o solicită a fi adoptată de către instanța de apel. Dacă se solicită modificarea sentinței în partea stabilirii pedepsei, atunci accentul deosebit trebuie să fie acordat analizei sentinței din punctul de vedere al temeiniciei, individualizării corecte și echității pedepsei. Dacă se solicită casarea sentinței din cauză că soluția nu corespunde circumstanțelor de fapt ale cauzei penale constatate de prima instanță, atunci este necesar de a motiva discursul pe aprecierea probelor.

În ultima parte a discursului, procurorul face concluzii, rezumând cele analizate în discursul său și face propuneri concrete cu privire la soluția ce trebuie să fie adoptată de către instanța de apel. Dacă, spre exemplu, procurorul consideră că sentința instanței de fond este neîntemeiată în partea pedepsei stabilite inculpatului, atunci, în cuvântările sale, se va axa pe aprecierea sentinței din punctul de vedere al corespunderii cerințelor temeiniciei și individualizării corecte a pedepsei.

„Când se contestă sentința privind aspectele de fapt ale cauzei și comiterii infracțiunii, partea importantă a discursului procurorului trebuie să se refere la aprecierea probelor care stabilesc fapta infracțională și vinovăția persoanei care a comis-o. Acestea pot fi probele care nu au fost luate în considerație de prima instanță la adoptarea sentinței sau probele noi prezentate de către părți. Evident că, aceleași cerințe trebuie să fie aplicate în cuvântările procurorului în cazurile când se contestă sentința de achitare ilegală și neîntemeiată”¹⁵.

Generalinoi Procuraturî Rosiyscoi Federații. Sankt-Peterburg, 2004, p. 151 [Citat 02.08.2022]
Disponibil: <http://www.dslib.net/kriminal-process/uchastie-prokurora-v-sude-apelljacionoj-i-kassacionnoj-instancii.html>.

¹⁴ *Ordinul Procurorului General cu privire la organizarea activității procurorului în domeniul reprezentării învinuirii în instanțele judecătorești, nr.2/21 din 02.01.2018, pct. 17.* Biblioteca Procuraturii Generale a Republicii Moldova.

¹⁵ Haliulin A., Rezinkina A., Reșetova N., *Uceastie procurora v rasmotrenii ugovnîh del v sude apeleationoi i casaționoi instanții. Posobie. Academia Generalinoi Procuraturî Rosiyscoi*

Evident că în situația în care se contestă o sentință de achitare, pe motivul că aceasta este nemotivată și neîntemeiată, conținutul discursului acuzatorului de stat va cuprinde probele cercetate în ședința de judecată, precum și cele noi, administrate în fața instanței de apel.

Procurorul trebuie să generalizeze tot ce a fost cercetat, verificat și studiat în cadrul ședințelor de judecată în instanța de apel, să facă o analiză minuțioasă a coroborării probelor cercetate, precum și o apreciere a lor, să indice încălcările admise de către instanța de fond și să prezinte instanței de judecată și părților concluziile respective asupra fondului cauzei penale examinate. O atenție deosebită trebuie să fie acordată pentru probele care confirmă vinovăția inculpatului și încălcările care au contrinuit la adoptarea unei sentințe nemotivate și neîntemeiate.

Desigur că analiza și aprecierea probelor nu poate fi unilaterală. Procurorul trebuie să analizeze și să aprecieze nu numai probele care confirmă vinovăția, dar și cele care confirmă argumentele apărării. În fiecare caz trebuie să motiveze de ce sunt veridice unele probe, iar alte – nu, de ce unele probe sunt pertinente, iar alte nu au importanță pentru cauză. O atitudine obiectivă în analiza și aprecierea probelor mărește caracterul convingător al discursului.

Poate să apară întrebarea dacă acuzatorul de stat, în cadrul dezbaterilor, poate să facă referire la probele care nu au fost cercetate nemijlocit, însă au fost administrate în baza sentinței primei instanțe.

Pe de o parte, părțile, în dezbaterile judiciare, nu pot face referire la probele care nu au fost cercetate în ședința de judecată sau au fost recunoscute drept inadmisibile. Pe de altă parte, în cazul în care declarațiile persoanelor care au fost audiate în prima instanță se contestă de către părți, la solicitarea acestora, instanța de apel poate audia aceste persoane [art. 414 alin. (3) C.pr.pen. R.M.]. Însă, instanța de apel verifică declarațiile și probele materiale examinate de prima instanță prin citirea lor în ședința de judecată, cu consemnarea în procesul-verbal [art. 414 alin. (2) C.pr.pen.RM].

Reieșind din cele expuse, considerăm că procurorul și alți participanți la dezbateri pot face referire atât la probele cercetate nemijlocit în instanța de apel, cât și la probele care au fost verificate și cercetate în instanța de fond, cu excepția celor care au fost recunoscute ca inadmisibile.

Cum a menționat un autor din doctrină, discursul procurorului în instanța de apel este legat de apelul declarat, însă nu trebuie să fie limitat doar la repetarea conținutului acestuia. Procurorul este obligat să expună sistemic și argumentat opinia sa cu privire la rezultatele verificării sentinței din punctul de vedere al chestiunilor de fapt și de drept, al dovedirii vinovăției inculpatului sau nu. Totodată, nu trebuie de exclus situația în care procurorul, participant în instanța de apel, nu este de acord cu toate argumentele din cererea de apel și îl va susține doar într-o anumită parte, despre ce trebuie să se expună în susțineri verbale.¹⁶

Federații. Naucino-isledovatelschii institut. Moskva, 2013. p. 65 [Citat 14.10.2015] Disponibil: www.agprf.org/nii/2013/2013-10.rtf

¹⁶ Seniceva I., *Prenia storon v sude apeleaționoi instanții i uceastie v nih procurora pri objalovanii opravdatelinogo prigovora*. În: Teoria i practica sovremenoj iuridicescoj nauki.

„Desfășurarea judecării în apel are loc în următoarele etape: a) partea pregătitoare a ședinței de judecată în instanța de apel; b) cercetarea judecătorească; c) dezbateri judiciare; d) replici; e) deliberare și pronunțarea hotărârii în apel”.¹⁷

Ne oprim la particularitățile prevăzute de către legiuitor din Republica Moldova pentru dezbateri judiciare, care se referă nu numai la conținutul lor, dar și la prevederile legii. În ce privește prima instanță, dezbaterile judiciare și ultimul cuvânt al inculpatului sunt etape independente ale judecării cauzei penale. Legiuitorul a stabilit în lege, pentru acestea, diferite articole.

În ceea ce privește desfășurarea judecării în apel, în primul rând, legea nu prevede pentru apel așa-numite dezbateri judiciare, ci luările de cuvânt [art. 413 alin.(5) C.pr.pen. R.M.¹⁸]. În al doilea rând, inculpatului i se acordă cel din urmă cuvântul [art. 413 alin. (7) C.pr.pen.R.M.]. Pentru faza apelului, legea nu prevede ultimul cuvânt al inculpatului.

În practică, oferirea cuvântului participanților se face în faza de dezbateri, deoarece din conținutul art. 413 alin. (6) C.pr.pen. R.M.. – „Părțile au dreptul la replică cu privire la chestiunile noi apărute în procesul dezbaterilor” – rezultă că au loc dezbateri, precum și că inculpatului i se acordă ultimul cuvânt.

„Conținutul cuvântărilor părților în dezbateri se desfășoară în limitele în care cauza penală a fost judecată în apel, nu și în volum deplin așa cum în prima instanță. Cu toate acestea primul ia cuvântul nu acuzatorul, ci persoana care a declarat apel”.¹⁹

„Dezbaterile judiciare în apel au ca obiect criticile aduse modului în care s-a desfășurat judecata în prima instanță și soluțiilor pronunțate de aceasta cu privire la acțiunea penală, acțiunea civilă și alte dispoziții ale hotărârii apelate. Dezbaterile au loc sub toate aspectele de fapt și de drept, în limitele situației persoanei care a declarat apelul sau la care se referă apelul declarat și în raport cu calitatea procesuală a apelantului. Luările de cuvânt trebuie să se axeze pe motivele invocate de apelant, fiecare parte argumentându-și opinia prin răsturnarea punctelor de vedere ale părții adverse cu referire la interpretarea judiciară și doctrinară a normelor de drept ce justifică soluția pentru care pledează. În ședința de judecată în apel, se discută în contradictoriu atât motivele de apel și combaterea lor, cât și erorile de fapt și de drept, pe care le-a comis prima instanță”.²⁰

Oferirea cuvântărilor participanților (*sau dezbateri judiciare*) și acordarea celui din urmă cuvânt inculpatului (*sau ultimul cuvânt al inculpatului*) sunt incluse

Inovaționii țentr razvitia obrazovania i nauki, Vîpusc II, Samara, 2015, p. 106-109.

¹⁷ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judecării cauzelor penale in ordine de apel”, nr. 22, din 12.12.2005, pct. 14. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, Chișinău, 2006, nr. 7, p. 10.

¹⁸ Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14.03.2003. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.248-251/699 din 05.11.2013.

¹⁹ Kurs ugolovnogo proțesa. Pod red.d.iu.n., prof. L.V.Golovko. 2-e izdanie, ispravlenoe. Izd. Statut, Moskva, 2017, p. 1100.

²⁰ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judecării cauzelor penale in ordine de apel”, nr. 22, din 12.12.2005, pct. 14.1.2.

într-un articol al codului, însă în diferite alineate [art. 413 C.pr.pen. R.M.]. Așadar, nu se neagă independența etapelor respective în desfășurarea apelului. Locul dezbaterilor și a ultimului cuvânt în structura judecării apelului nu depinde de stipulările legale în Codul de procedură penală R.M.

Referindu-ne la prima instanță, observăm că dezbaterile judiciare și ultimul cuvânt al inculpatului sunt prevăzute într-o secțiune din capitolul legii procesual-penale. Pentru alte părți a judecării precedente acestora, la fel, sunt atribuite secțiunile separate (Secțiunea 1 - „Partea pregătitoare a ședinței de judecată” și Secțiunea a 2-a - „Cercetarea judecătorească”). Aceasta presupune unicitatea dezbaterilor și a ultimului cuvânt, care, fiind incluse într-o secțiune, prezintă o parte componentă a judecării.

Bazându-se pe prevederile art. 413 alin. (1) C.pr.pen R.M., putem analiza locul ce îl au dezbaterile și ultimul cuvânt în cadrul judecării apelului și independența lor.

„Dezbaterile judiciare este etapa de finalizare a judecării cauzei în prima instanță, etapă la care părțile pot să-și expună opinia referitor la probele examinate în cadrul cercetării judecătorești”.²¹ Discursul acuzatorului de stat în instanța de judecată este una din cele mai responsabile etape ale susținerii acuzării de stat, care cuprinde concluziile finale la care s-a ajuns în urma judecării cauzei și constituie un bilanț al probelor cercetate de către instanță.²²

Art. 413 alin. (5) C.pr.pen. R.M.. stipulează că „Președintele ședinței oferă cuvântul apelantului, intimatului, apărătorilor și reprezentanților lor, apoi procurorului. Dacă între apelurile declarate se află și apelul procurorului, primul cuvânt îl are acesta”.

Potrivit unei opinii din literatura de specialitate s-a menționat că dacă hotărârea judecătorului a fost atacată de către acuzator și participantul părții apărării, atunci primul trebuie să ia cuvântul acuzatorului de stat sau privat. Și conform altei dacă apelurile au fost declarate de către ambele părți, atunci, în astfel de situații, dezbaterile urmează a fi conduse conform ordinii obișnuite, în care primul cuvânt îl are partea acuzării.²³

Într-o opinie, autorii au concluzionat că la stabilirea ordinii luărilor de cuvânt de către participanții la proces, în cadrul dezbaterilor judiciare, trebuie avută în vedere poziția lor; spre exemplu, inculpatul și apărătorul lui trebuie să ia cuvântul unul după altul.²⁴

²¹ Dolea I., *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ*. Cartea juridică, Chișinău, 2016, p. 824; Șmeliova E., *Președintele instanței în sude apeleționoi instanții*. În: *Vestnic Orenburgskovo Gosudarstvenogo Universiteta*, №83/mart, 2008, p. 124-127.

²² Serbinov I., Catana E., Chirtoaca E., et.al., *Ghidul acuzatorului de stat*, Editura Cartier, Chișinău, 2005, p. 42.

²³ Șmeliova E., *op. cit.*, p. 126.

²⁴ Suhova O., Sargaeva T., *Președintele instanței în sude apeleționoi instanții po ugovnomu delu i problemî uceastia v nih storonî zascitî*. În: *OGARIOV-ONLINE nr. 3(92)*, 2017. Naționalinii isledovatelischii Mordovschi gosudarstvenii universitet im. N.P. Ogariova, g. Saransc,

Dacă sentința instanței de fond a fost atacată de către alți participanți, atunci primul ia cuvânt apelantul, soluție reieșind din prevederile art. 413 alin. (5) C.pr.pen. R.M.. În cazul declarării apelurilor de către ambele părți, primul ia cuvântul partea vătămată, dacă procurorul nu a declarat apel. În aspectul analizat, apare atât asemănarea, cât și diferența consecutivității luărilor de cuvânt de către participanții la proces, în prima instanță și în instanța de apel. Asemănările judecătorești în prima instanță și în apel constau în aceea că, în cazul dezacordului ambelor părți cu hotărârea primei instanțe, prima ia cuvântul partea acuzării. Diferența constă în aceea că, dacă în ședința de judecată a primei instanțe procurorul ia primul cuvântul [art. 366 alin. (1) C.pr.pen. R.M.], în instanța de apel primul poate să ia cuvântul oricare din persoanele care au declarat apel. Dacă hotărârea judecătorească a fost contestată de către mai mulți participanți la proces, din partea acuzării, atunci este necesar de a stabili ordinea cuvântărilor lor. Spre exemplu, dacă sentința a fost atacată de către procuror și partea vătămată (fie prin reprezentantul sau reprezentantul legal), atunci, în acest caz, este logic să fie aplicată ordinea prevăzută în art. 413 alin. (5) C.pr.pen. R.M.. Primul ia cuvântul procurorul, iar ordinea cuvântărilor altor persoane din partea acuzării o stabilește președintele ședinței. Aceasta trebuie să fi făcută reieșind din conținutul cererilor de apel, ca argumentele unui participant să fie confirmate prin argumentele altuia.

În continuare, trecem la partea apărării și vom analiza consecutivitatea cuvântărilor participanților în cazul contestării sentințelor. Este evident că părții apărării îi va fi oferită cuvântarea în al doilea rând. Potrivit art. 413 alin. (5) C.pr.pen. R.M., primul va lua cuvânt apelantul, care poate fi inculpatul, apărătorul acestuia sau reprezentantul lui legal. Dacă din partea părții apărării au fost declarate mai multe apeluri, atunci considerăm că trebuie procedat ca și în ședința de judecată în prima instanță. Potrivit regulii generale, în prima instanță cuvântarea apărătorului este o parte obligatorie a dezbaterilor judiciare. Doar în cazuri excepționale, când apărătorul lipsește (art. 71 C.pr.pen. R.M.), cuvântarea lui, în dezbaterile judiciare, este înlocuită cu cuvântarea inculpatului [art. 377 alin. (2) C.pr.pen. R.M. – „Dezbaterile judiciare constau din cuvântările (...) apărătorului și inculpatului când apărătorul nu participă în cauza dată sau dacă inculpatul cere cuvântul”]. Primul trebuie să ia cuvântul avocatul. Ordinea cuvântărilor, în continuare, va fi stabilită, iarăși, de către instanța de apel, aspect reieșind din prevederile art. 377 alin. (2) și art. 413 alin. (5) C.pr.pen. R.M..

În ceea ce privește participarea, în dezbaterile judiciare, a persoanelor care nu au contestat sentința, dar s-au prezentat la ședința din instanța de apel, după cuvântarea apelantului, următorii trebuie să ia cuvântul participanții din partea lui. La stabilirea consecutivității cuvântărilor participanților, așa cum rezultă din calitatea de titular al apelului trebuie să fie luată în considerație poziția unică a acestora, spre exemplu, inculpatul și apărătorul lui trebuie să expună unul după altul.²⁵

Astfel, la stabilirea ordinii cuvântărilor participanților la ședința instanței de apel, trebuie avut în vedere criteriul integrității poziției părții în proces. Aceasta înseamnă că după cuvântarea apelantului, următorul în dezbateri trebuie să ia cuvântul persoana care nu a declarat apel după pronunțarea sentinței și care face parte din aceeași parte, în procesul penal. Dacă sentința a fost atacată de către ambele părți în proces, cuvântul se acordă altei părți adverse, dintre care primul va lua cuvântul apelantul, iar ulterior alți participanți prezenți la ședință și care nu au declarat apel. Raportat la ipoteza că, apărătorul și reprezentantul pot fi atât apelant, cât și intimat, la aceste persoane poate fi reprezentantul legal (art. 77 C.pr.pen. R.M.), reprezentant, succesorul procedural, avocatul, putem să propunem o completare a formulării respective din alin. (5) art. 413 C.pr.pen. R.M.

Cu referire la partea civilă, persoana civilmente responsabilă și reprezentanții lor, considerăm că analiza făcută mai sus se aplică la fel și în privința acestor participanți. Totodată, regula aplicată în prima instanță, potrivit căreia în dezbaterile judiciare partea civilmente responsabilă și reprezentantul acesteia iau cuvântul după partea civilă și reprezentantul său [art. 377 alin. (2) C.pr.pen R.M.], va fi aplicată întotdeauna și în instanța de apel.

În doctrină, s-a propus spre examinare o situație prin care hotărârea instanței de judecată este atacată doar de către unul sau mai mulți reprezentanți al unei părți la proces. Se ridică întrebarea: care este ordinea cuvântărilor participanților în acest caz? În aceeași opinie, „în această situație ordinea cuvântărilor trebuie să corespundă primei instanțe. Dacă hotărârea judecătorească nu a fost atacată de către nici o persoană din partea acuzării, atunci primul cu cuvintele de referință trebuie să ia acuzatorul. Dacă împotriva hotărârii nu au fost înaintate pretenții de nici un participant din partea părții apărării, atunci primul trebuia să ia cuvântul apărătorul”.²⁶

Trebuie menționat că, în ceea ce privește succesorul procedural al părții vătămate sau al părții civile, ca participant la proces, acesta nu se menționează în dispozițiile privind dezbateri judiciare nici la instanța de fond (art. 377 C.pr.pen. R.M.), nici în dezbateri judiciare la instanței de apel (art. 413 C.pr.pen. R.M.).

Potrivit unei opinii „ordinea dezbaterilor judiciare în instanța de apel se bazează nu pe participarea activă a părților, ci a instanței de judecată”, respectiv: „în toate cazurile primul trebuie să ia cuvântul acuzatorul. Ordinea ulterioară a cuvântărilor participanților la proces trebuie să fie stabilită de către instanța de judecată la propunerea părților”.²⁷

După terminarea dezbaterilor, inculpatului are cel din urmă cuvântul [art. 413 alin. (7) C.pr.pen. R.M.].

Potrivit doctrinei din România, „președintele completului de judecată dă ultimul cuvânt inculpatului personal, în toate gradele ordinare de jurisdicție, precum și în căile extraordinare de atac. Neacordarea ultimului cuvânt personal inculpatului este sancționată, în principiu, cu nulitatea relativă, cu excepția cazu-

²⁶ *Ibidem*, p. 126.

²⁷ *Idem*.

rilor când această încălcare a dispozițiilor legale ar putea afecta aflarea adevărului și justa soluționare a cauzei”.²⁸

„În ultimul cuvânt al inculpatului, înainte de adoptarea hotărârii, i se oferă posibilitatea în ultimul rând să expună atitudinea sa față de învinuirea înaintată, sentința pronunțată și cererii de apel declarate, precum și să dea o apreciere atât pentru acțiunile proprii, cât și asupra rezultatelor cercetărilor judecătorești.”²⁹ Conform practicii judiciare românești, înainte de terminarea ședinței de judecată în apel, instanța de judecată are obligația de a-i da inculpatului ultimul cuvânt, astfel ca acesta să își poată manifesta poziția față de susținerile făcute de procuror și de părți și față de cauza penală în care este implicat. Neîndeplinirea acestei obligații, de către instanță, atrage casarea hotărârii, cu trimiterea spre rejudecare.³⁰

Într-o speță, prin decizia nr. 644/2000 a Curții de Apel Pitești, România, inculpații au fost condamnați, în primă instanță, la pedeapsa închisorii, pentru infracțiunea de furt calificat și complicitate la furt. Sentința a fost casată parțial prin decizia instanței de apel, în sensul deducerii din pedeapsa aplicată a perioadei de reținere și arestare preventivă. Însă instanța de apel a omis să acorde inculpaților ultimul cuvânt. Pe acest temei, decizia instanței de apel a fost casată în recurs și s-a dispus trimiterea cauzei spre rejudecare, motivându-se că prin neacordarea ultimului cuvânt li s-a produs inculpaților o vătămare procesuală ce nu poate fi înlăturată altfel decât prin casarea hotărârii și rejudecarea apelului, cu ascultarea ultimului cuvânt al inculpaților.³¹

Unii autori au opinat că soluția instanței de recurs reflectă un formalism excesiv. „Instanța de apel a încălcat dispozițiile legale procedând la judecarea apelului fără a le da inculpaților ultimul cuvânt, dar omisiunea instanței putea fi înlăturată prin acordarea acestui cuvânt în fața instanței de recurs, fără a ne întoarce la judecata în apel. Numai în situația în care inculpații, cu ocazia ultimului cuvânt, ar fi relevat împrejurări noi, esențiale pentru soluționarea cauzei, trimiterea spre rejudecare a cauzei apare ca justificată”.³²

Atât instanța de apel, cât și participanții la proces se limitează formal la etapa dezbaterilor judiciare. Cuvântările părților, de obicei, se limitează la repetarea argumentelor expuse anterior în cadrul cercetării judecătorești, sau dublează dovezile din cererile de apel, sau de fapt nu au loc. Participanții la proces se limitează la una și aceeași frază tradițională, anume că susțin argumentele din cererea de apel, precum și cererea privind casarea, modificarea sau menținerea în vigoare a sentinței instanței de fond.

²⁸ Udriou M., *Procedură penală. Partea specială. Sinteze și grile*, ed. a V-a, rev., Editura C.H. Beck, București, 2018, p. 399.

²⁹ *Ugolovno-profesualinoe pravo Rosiyskoi Federatii*. Ucebnic. Pod red. P.A.Lupinscaia, 2-e izdanie, pererabotanoie i dopolnenoe. Izd. Norma, Moskva, 2009, p. 720.

³⁰ Pamfil M.L., Movileanu C., Munteanu C.A., *Apelul în procesul penal. Practică judiciară*, Editura Hamangiu, București, 2008, p. 83.

³¹ Ibidem, p. 83.

³² Ibidem, pp. 83-84.

Cuvântarea procurorului are o importanță deosebită, deoarece asigură instanței formarea unei opinii asupra cauzei, în vederea adoptării unei hotărâri legale și întemeiate. Participarea procurorului în dezbateri îi acordă posibilitatea de a supune criticii hotărârea atacată, de a-și expune dovezile despre vinovăția persoanei. Scopul principal al luărilor de cuvânt de către procuror constă în convingerea instanței de judecată (și a altor participanți la proces) cu privire la corectitudinea poziției sale, ceea ce poate fi atins doar prin pregătirea minuțioasă a discursului. Formele unei asemenea pregătiri pot fi diferite: scrierea unui discurs în întregime, schițarea în scris a unui plan, scrierea de teze ș.a., și depinde de complexitatea cauzei penale examinate, de experiența și calificarea procurorului, de particularitățile gândirii sale.

Referințe

- Dolea I., *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ*, Cartea juridică, Chișinău, 2016.
- Haliulin A., Rezinkina A., Rešetova N., *Uceastie procurora v rasmotrenii ugolovnih del v sude apeleacionoi i casaționoi instanții. Posobie. Academia Generalinoi Procuraturî Rosiyscoi Federații*. Naucino-isledovatelshii institut. Moskva, 2013. 160 p. [Citat 14.10.2015] Disponibil: www.agprf.org/nii/2013/2013-10.rtf.
- Kalendari D., *Prenia storon v apeleacionoi instanții po ugolovnim delam*. În: Știință, educație, cultură. Vol. 2, 15 februarie 2020, Comrat, Universitatea de Stat din Comrat, Tipografia „A&V Poligraf”, 2020.
- Kurs ugolovnogo proțesa*. Pod red.d.iu.n., prof. L.V.Golovko. 2-e izdanie, ispravlenoe. Izd. Statut, Moskva, 2017, 1280 p. ISBN 978-5-8354-1335-5.
- Papadopol V., Turianu C., *Apelul penal*, Casa de editură și presă „Șansa”-SRL, București, 1994.
- Paraschiv C.S., *Apelul penal*, Editura „Hamangiu”, București, 2019.
- Pamfil M.L., Movileanu C., Munteanu C.A., *Apelul în procesul penal. Practică judiciară*, Editura Hamangiu, București, 2008.
- Serbinov I., Catana E., Chirtoaca E., et.al., *Ghidul acuzatorului de stat*, Editura „Cartier”, Chișinău, 2005.
- Sevastianik I., *Uceastie procurora v sude apeleacionoi i casaționoi instanții*. Disertația na soiscanii ucionoi stepeni candidata iuridiceshii nauc. Sankt-Peterburgskiy institut Generalinoi Procuraturî Rosiyscoi Federații. Sankt-Peterburg, 2004, 201 p. [Citat 02.08.2022] Disponibil: <http://www.dslib.net/kriminal-process/uchastie-prokurora-v-sude-appejjacionnoj-i-kassacionnoj-instancii.html>.
- Seniceva I., *Prenia storon v sude apeleacionoi instanții i uceastie v nih procurora pri objalovanii opravdatelinogo prigovora*. În: Teoria i practica sovremenoj iuridicescoj nauki. Inovaționii țentr razvitiia obrazovania i nauki, Vîpusc II, Samara, 2015, p. 106-109.
- Suhova O., Sargaeva T., *Prenia storon v sude apeleacionoi instanții po ugolovnomu delu i problemî uceastia v nih storonî zascitî*. În: OGARIOV-ONLINE nr. 3(92), 2017. Naționalinii isledovatelshii Mordovschi gosudarstvenii universitet im. N.P. Ogariova, g. Saransc, Republica Mordovia, eISSN: 2311-2468. [Citat 06.08.2020] Disponibil: <http://journal.mrsu.ru/wp-content/uploads/2017/03/suxova-sargaeva.pdf>
- Șmeliova E., *Prenia storon v sude apeleacionoi instanții*. În: Vestnic Orenburgscovo Gosudarstvenogo Universiteta, №83/mart, 2008, 133 p. ISSN 1814-6465.
- Theodoru Gr., Chiș I.-P., *Tratat de drept procesual penal*, ed. a IV-a, Editura Hamangiu, București, 2020.

Udroiu M., *Procedură penală. Partea specială. Sinteze și grile*, ed. a V-a, rev., Editura C. H. Beck, București, 2018.

Ugolovno-proșesualinoe pravo Rosiyscoi Federații. Ucebnic. Pod red. P.A. Lupinscaia, 2-e izdanie, pererabotanoe i dopolnenoe. Izd. Norma, Moscva, 2009, 1072 p. ISBN 978-5-468-00272-8.

Volonciu N., *Tratat de procedură penală. Vol. II*, ed. a II-a, rev., Editura Paideia, București, 1996.